

Инж. ек. Стојковић М. Слободан

НАСЕЉАВАЊЕ ЦРНОГОРАЦА У АП ВОЈВОДИНИ (1945—1948—1959)

*(Статистички прилог проучавању адаптације Црногораца
новој средини)*

У најновијем процесу насељавања (колонизације) на подручју АП Војводине Црногорци имају, поред других националних и етничких група, своје учешће, место и значење. Познато је да гро насељених „војвођанских“ Црногораца живи и ради у самом срцу Бачке — око 25.000 лица у 11 одабраних насеља, што представља првобитан резултат колонизације од 1945—1948 године. Међутим, мање је познато колико је стварно од првобитно досељених до 1948. године остало после званичног окончања рада Главне комисије за насељавање бораца АП Војводине, колико Црногораца је дефинитивно насељено у плодној војвођанској равници, а посебно у бачким насељима као што су: Ловћенац (раније Секић), Бачко Добро Поље (Прибичевићево), Крушчић (Вепровац), Савино Село (Торжа), Врбас (Нови и Стари Врбас), Сивац (Стари и Нови Сивац), Равно Село (Нови и Стари Шове), Црвенка, Фекетић (Црно Брдо) и Змајево (Пашићево). Још мање су познати виталност, продуктивност и ниво живота насељених Црногораца у војвођанским местима. Због тога је потребно демографско-статистички, економски и социолошки проучавати насељавање Црногораца у Војводини, а не само или претежно етнополитички, културно и национално-историјски, као што се то обично чини у Војводини — „класичној земљи колонизације“.

Процес адаптације као прилагођавање досељеника новим условима живота и рада (сасвим новој географској, економској, културној и друштвеној средини) чини централну тему проучавања насељавања Црногораца у Бачкој. Разноврсни и сложени односи насељеника и домородаца, као и крупни проблеми даљег демографског, економског и културног развоја самих насељеника — све то привлачи пуну пажњу историчара, социолога, економиста, агронома, медецинских, политичких и других радника на пољу друштвених наука. Зато је и Научно одељење Матице српске организовало систематски рад на свестраном проучавању насељавања Војводине, првенствено на монографијама појединих

колонијстичких насеља, а специјално рад на медицинском истраживању дејства нове природне средине на здравље насељеника Црногораца.

У циљу праћења и проучавања поменутог процеса адаптације Црногораца војвођанској средини неопходно је користити статистичке податке о становништву и привреди колонијстичких насеља као и расположиву евиденцију Главне комисије за насељавање бораца АП Војводине (до априла 1948. године), односно евиденцију Имовинскоправног одељења Извршног већа АП Војводине која се уредно води већ пуних 12 година откако је главни посао око колонизације завршен.

Када се приступа статистичком посматрању насељавања Војводине после ослобођења (1945), нужно је поставити низ значајних демографско-статистичких показатеља, који се могу делити у три групе:

I) Показатељи статистике миграције — имиграције, емиграције и поновне имиграције (укупан број досељених, одсељених, односно оних који су напустили колонизацију или се одмах вратили, број поново досељених, посебно број насељеника-припадника етничких група из појединих крајева Црне Горе (на бази националне структуре становника);

II) Показатељи виталне статистике насељеника (наталитет, морталитет, природни прираштај и витални индекс, а посебно морталитет одојчади) као и показатељи здравствене статистике (морбидитет, леталитет и здравствена заштита) на бази статистички одређене биолошке (полне и старосне) структуре становништва у одабраним колонијстичким насељима Војводине;

III) Показатељи популационе статистике (структура становништва по врсти делатности, посебно структура запосленог особља у одабраним насељима, затим структура становника по писмености) као и **показатељи економске статистике** (структура укупне површине по категоријама, сектору власништва, посебно удео задружног сектора у пољопривреди, насељеника, постигнути приноси, па прелаз у непољопривредна занимања, структура и развој тривреде по гранама, изградња станова и показатељи друштвено-културног стандарда).

Статистичка студија о Црногорцима-насељеницима у Војводини садржи одговарајуће статистичке прилоге за поменуте групе показатеља са циљем да пружи одговоре на низ питања насељавања у вези са одређивањем самог обима колонизације у виду дефинитивнијег прилагођавања новој средини, затим у вези са одређењем виталности насељеника, и најпосле у вези са продуктивношћу, запосленошћу и нивоом живота становника у колонијстичким насељима.

Ефекат насељавања-колонијације може се статистички изразити у виду коефицијената адаптације, виталности и продуктивности насељеника, што значи да се може одредити и оце-

нити по одређеном односу дефинитивно прилагођених према првобитно досељеним, по односу рођених према умрлим, посебно по односу оболелих, лечених и умрлих, затим по односу створене производње према броју самих произвођача и најпосле по односу масе потрошних добара према броју самих потрошача. Савремена статистика располаже потребним мерилима за израчунавање демографског и економског резултата последњег масовног насељавања у Војводини. У допуни масовног посматрања користи се анкетама и монографијама, тако да се могу сагледати поменути коефицијенти адаптације. До трећег општег пописа становништва (који ће се спровести 1961. године) могу се користити у извесном смислу резултати општег пописа газдинстава, односно пољопривредних домаћинстава у индивидуалном сектору (1960), као и статистика о стању и раду сељачких радних задруга, пошто се ради о насељеницима у селима Војводине.

У статистичком погледу биланс насељавања Црногораца (као и припадника других националних група) у Војводини веома је интересантан и сложен посао, јер је нужно пратити и бројчано исказати упоредни процес досељавања и одсељавања, колонизације и напуштања колонизације, имиграције и емиграције у дужем периоду од протеклих 15 година. Може се узети да је прва деценија и по довољно време за оцењивање првих резултата овог процеса са становништва демографског и економског, али се мора приметити одмах да је зато време била занемарена миграциона статистика, тако да се све до 1959. године не могу наћи званични статистички подаци о броју одсељених и досељених у поједина места, што отежава рад на самом проучавању миграција Црногораца на подручју Војводине.

У демографском и економском погледу резултати ове статистичке студије треба да покажу и потврде следеће ставове:

1) да су Црногорци као досељеници у Војводину **прилично напустили колонизацију** још пре 1948. године, а у знатној мери и касније (можда у већој мери неголи досељеници припадници других националних и етничких група), те се вратили или у свој завичај или прешли у друге крајеве, односно напустили пољопривреду и отишли у друга занимања, али да је већи део — упркос тешкоћама у вези са аклиматизацијом и адаптацијом новој економској средини — показао **своју виталност** која је позната као највиша у нашој земљи а која је испољена и у покрајини са најслабијим виталним индексом;

2) да су Црногорци као насељеници у Војводини **све више прилагођени** новој средини у тежњи да смање високу бројност чланова домаћинстава, морбидитет (обољевање) и литалитет (смртност од важнијих обољења), али да остаје и извесна тенденција снижавања виталног индекса и природног прираштаја;

3) да су Црногорци као нова радна снага за пољопривреду **укључени једним делом у рад и напредак сељачких радних задруга**, али да су другим делом остали у индивидуалном сектору

где желе и са мање додељене земље „стићи и престићи“ ниво продуктивности и ниво живота сељака-досељеника из других крајева (са напреднијом пољопривредом) — трећим делом траже запослење изван пољопривреде, напуштају село, одлазе у школе и у разна „варошка“ занимања.

Према томе, главни задатак овог рада састоји се у томе да изложи и образложи на статистички начин (у низу табела) обим, тежње и ефекат насељавања Црногораца у Војводини од ослобођења (1945) па све до данас, те да пружи статистичке прилоге демографском и економском проучавању колонизације.

ОБИМ ДОСЕЉАВАЊА ЦРНОГОРАЦА У ВОЈВОДИНИ ОД 1945—1948. ГОДИНЕ

На прво и основно питање колико је Црногораца првобитно досељено у Војводину после 1945. године у акцији насељавања бораца по Закону о аграрној реформи и колонизацији — може се дати одговор једино на основу регистара носилаца решења колонизације појединих црногорских домаћинстава (породица) Главне комисије за насељавање бораца АП Војводине из времена 1946. до априла 1948. године (табела 1).

ПРВОБИТНО БРОЈНО СТАЊЕ ДОСЕЉЕНИКА (КОЛОНИСТА) У СТАНОВНИКА ПО НАРОДНИМ РЕПУБЛИКАМА ОДАКЛЕ СУ КОЛО

Показатељи	Насељено из народне републике			
	Црне Горе	Б и Х	Хрватске	Србије (уже)
а) Првобитно стање — до 1948 —				
1) Чланова домаћинства досељеника Број				
2) Домаћинства досељеника % Број				
3) Површина додељеног земљишта ха %				
4) Просечан број чланова домаћинства				
5) Просечна површина земљ. по члану домаћинства	0,74	0,81	0,58	0,88
б) Дефинитивно стање 15. марта 1948.	Остало у народној републици			
	Црној Гори	Б и Х	Хрватској	Србији (укој)
1) Укупно становника	377.189	2.565.277	3.756.807	4.136.934
2) Укупно домаћинства	83.639	498.294	954.482	911.692
3) Просечан број чланова домаћинства	4,5	5,1	3,9	4,5

ИЗВОР: Првобитни подаци Главне комисије за насељавање бораца АП Војводине — за спољну колонизацију.

У првом делу прегледа подаци се односе само на спољну колонизацију из које су и колонисти из саме Војводине излучени тако да се може анализирати структура спољних колониста из других република, а посебно удео досељеника из Црне Горе. (Ни подаци за унутрашњу колонизацију не долазе у обзир, те је испуштено 6.455 домаћинстава са 16.661 ха додељеног земљишта, што је у просеку земљишта по домаћинству знатно мање неголи у спољној колонизацији).

Према изнетим првобитним подацима Црногорци учествују са 15% у укупном броју досељеничких домаћинстава, а са просечним бројем 6,9 чланова домаћинства. Иако је дефинитивни број стварно насељених домаћинстава и чланова домаћинстава из Црне Горе мањи после 1948. године, ипак остају интересанти односи и процеси насељеника Црногораца и досељеника из других република и области. У погледу учествовања у укупној спољној колонизацији Војводине (не рачунајући колонисте из саме Војводине), Црногорци заузимају четврто место иза колонизираних из Босне и Херцеговине, Хрватске и уже Србије, а испред спољних колониста из Македоније, Словеније и Космета. С оц-

ТАБЕЛА 1

ВОЈВОДИНИ ОД 1945—1948. ГОДИНЕ И ДЕФИНИТИВНО БРОЈНО СТАЊЕ НИСТИ ДОШЛИ 1948. ГОДИНЕ.

односно области				
Македоније	Словеније	Космета	Укупно	из Војводине
10.352				20.480
4,6				—
1.682				4.862
4,6				—
8.634				24.952
		6,7		
0,83	1,12	0,76	0,83	1,2
односно области				
Македонији	Словенији	Космету	у Војводини	
1.152.986	1.391.873	727.820	1.663.212	
218.819	368.754	114.536	459.509	
5,3	3,8	6,4	3,6	

Дефинитивни резултати пописа становништва од 15. марта 1948. Књига I, VI и IX.

зиром на просечан број чланова у домаћинству досељеника, Црногорци долазе одмах после колониста из Хрватске (једино Словенци имају више од 1 ха по члану домаћинства), што је веома значајна чињеница за одржавање самог пољопривредног газдинства, односно сеоског домаћинства. Посебно питање се поставља (за економску анализу) да ли се може дуже одржати седмочлано и веће домаћинство на газдинству од само 5 ха. У самој Црној Гори овај просек износи 4,5 члана у домаћинству, док је у Војводини 3,6 што значи да су у Војводину дошла бројнија домаћинства из Црне Горе као и из свих крајева народних република.

Релативно узевши, Војводини је највише досељеника дала Црна Гора (готово десети део свог становништва). Првобитан укупан број од 37.425 чланова домаћинстава досељеника из Црне Горе, односно 5.394 црногорских домаћинстава досељених у Војводину до 1948. године, неопходно је кориговати наниже с обзиром на то да је већ по званичном попису становништва од 15. марта 1948. године у целој Војводини настањено свега 30.589 Црногораца (укључујући и оне који су дошли пре и без обзира на колонизацију, свакако у веома малом броју). После Срба и Хрвата Црногорци долазе на треће место испред насељених Македонаца (9.090) и Словенаца (7.223), ако се за моменат узму само југословенске народности, што несумњиво повољно мења етничку структуру Војводине, утолико пре што је огромна већина Немаца исељена одмах после ослобођења. Специјалним пописом становника за територију АП Војводине од 1945. године установљен је „демографски вакуум“ од најмање четврт милиона становника, који је већим делом планском масовном колонизацијом и дефинитивно попуњен. Тако статистика становништва по родном крају бележи већ у поменутом попису од 1948. године 29.415 становника Војводине рођених у Црној Гори, а по 100.000 оних који су рођени у Босни и Херцеговини, односно у Хрватској. И по овом обележју Црногорци су далеко испред Македонаца (14.538) и Словенаца (5.129). Али, од оног броја Војвођана из 1948. године који су рођени у Црној Гори треба одузети 3.791 лица да би се добило 25.642 становника Војводине само црногорске народности родом из Црне Горе. Томе треба опет додати 468 лица црногорске народности родом изван Црне Горе и изван Србије (односно Војводине), а која живе у Војводини, па да се добије 26.092 Црногораца на подручју АП Војводине. Овај број је за око 4.500 нижи

од дефинитивно утврђеног броја припадника црногорске народности у Војводини по општем попису становништва од 15. марта 1948. године (свега 30.589 Црногораца), јер не обухвата Црногорце родом из саме НР Србије.

Да би се могао установити што тачнији и потпунији број Црногораца насељеника у марту—априлу 1948. године, када је Главна комисија за насељавање бораца завршила свој рад на решењима баш у време спровођења поменутог општег пописа становника, потребно је саставити преглед бројног стања досељеника из Црне Горе идући по свима регистрима решења ове Комисије од домаћинства до домаћинства у оним местима у којима су настањени (колониизирани) Црногорци. То је и учињено у 52 насеља АП Војводине, с тим да је искључен Земун са 72 домаћинства досељена из Црне Горе (из разлога што се не налази више на подручју садашње АП Војводине). Од 52 насеља у којима су настањени Црногорци колонисти, 41 насеље има мање од 100 домаћинстава, док само 11 насеља (сва у Бачкој) броје више стотина домаћинстава досељеника из Црне Горе.

Поред већ поменутих одабраних 11 насеља у којима се налази огромна већина Црногораца насељеника, Бачка има још 15 насеља у којима је насељено покоје домаћинство колониста из Црне Горе: Бачки Моноштор (2), Апатин (2), Футог (2), Темерин (3), Куцура (5), Бачко Ново Село (1), Одјаци (2), Српски Милетић (4), Бачки Брестовац (2), Парабућ (3), Каравуково (1), Сента (3), Хоргош (3), Бездан (2) и Жабал (2); у Банату има 18 насеља са понеким домаћинством досељених Црногораца: највише у Качареву (27), па у Јаша Томићу (12), Ковину (11), а затим следе места: Бела Црква (4), Плочица (6), Мраморак (1), Омољица (1), Јабука (4), Сечањ (1), Гудурица (4), Честерег (6), Црња (8), Радојево (Нинчићево-2), Руско Село (1), раније Наково (1), Вршац (6), Панчево (4) и Војвода Степа (1); у Срему има само 8 насеља где се може наћи покоје црногорско колониистичко домаћинство: Нова Пазова (14), Инђија (18), Бешка (12), Нови Бановци (2), Путинци (4), Крчедин (3), Петроварадин (1) и Бежанија (7).

У посебној групи одабраних насеља са више од 100 црногорских колониистичких домаћинстава налазе се следећа насеља (градуирана по укупном броју домаћинстава): Врбас (908), Ловћенац (844), Сивац (771), Бачко Добро Поље (461), Црвенка (437), Савино Село (325), Фекетић (313), Крушћић (298), Кула (281), Равно село (228) и Змајево (193). Ако се узме укупан број чла-

нова домаћинстава досељеника из Црне Горе па се супротстави броју становника црногорске народности у тим насељима (по попису од 15. марта 1948. године), може се одмах запазити да је првобитан укупан број досељеника до 1948. године већи него што је пописано црногорско становништво, и то у сваком одабраном насељу, али да насеља добијају други редослед с обзиром на учешће црногорског становништва у укупном броју становника у 1948. години, као што показује следећи преглед:

ТАБЕЛА 2

БРОЈНО СТАЊЕ ЦРНОГОРАЦА ДОСЕЉЕНИКА ПО ОДАБРАНИМ НАСЕЉИМА ВОЈВОДИНЕ ДО 1948. ГОДИНЕ, СТАНОВНИКА ЦРНОГОРСKE НАРОДНОСТИ У 1948. ГОДИНИ И УКУПНО СТАНОВНИШТВО

0	1	2	3	4	5
Одабрана насеља у АП Војводини (у Бачкој) и додата остала насеља Војводине	Процењен број чланова у домаћинству	Домаћинства	Чланова домаћинства	Становника црногорске народности	Укупно становника
	досељеника из Црне Горе (1945—1948)			(по попису од 15. марта 1948)	
Укупно (11 насеља)	5,8	5.059	29,158	25,904	75.055
1) Ловћенац	5,6	844	4.710	4.148	4.791
2) Бачко Д. Поље	6,4	461	2.944	2.781	3.759
3) Крушчић	5,7	298	1.704	1.655	2.791
4) Савино Село	5,7	325	1.850	1.688	5.084
5) Врбас	6,1	908	5.497	4.947	14.837
6) Сивац	6,0	771	4.645	3.690	11.029
7) Равно Село	5,2	228	1.185	1.058	4.046
8) Црвенка	5,3	437	2.311	1.855	7.394
9) Фекетић	5,0	312	1.555	1.343	5.903
10) Змајево	5,6	193	1.074	993	4.717
11) Кула	5,0	281	1.683	1.446	10.704
Остала насеља (41)	5,2	186	963		
Свеукупно (52 нас.)	5,7	5.245	30.121		

Извори: Регистри решења колонизације Гл. комисије и резултати пописа становништва 1948.

У одабраним бачким насељима концентрисано је 97% од укупног броја Црногораца досељеника (колоништа), док је преостали мали део растурен по Војводини. Становници црногорске

народности чине трећину становништва одабраних насеља. Највећи просечан број чланова домаћинства налази се у Бачком Добром Пољу (6,4), а најмањи у Кули (5,0).

Одабрана насеља могу бити разврстана с обзиром на величину учешћа Црногораца у укупном броју становника у три групе:

а) Претежно црногорска насељеничка (колониистичка) места: Ловћенац, Бачко Добро Поље и Крушчић, у којима Црногорци насељеници имају апсолутну већину у односу на становнике друге народности;

б) Насеља са осредњим учешћем Црногораца насељеника (Савино Село, Врбас, Сивац и Равно Село) у којима су насељеници црногорске народности заступљени са више од 25% а мање од 50% у укупном броју становника насеља;

ц) Насеља са мањим учешћем Црногораца насељеника, тј. са мање од 25% али више од 10% учествовања у укупном становништву насеља, а то су Црвенка, Фекетић, Змајево и Кула.

За анализу виталности и економског развоја Црногораца насељеника ова подела насеља има основну важност, јер се у првом реду проучавају претежно црногорска насељеничка места, па тек у другом и трећем плану остала поменућа насеља.

Иако се првобитни бројеви домаћинства црногорских насељеника од 1945—1948. године морају за одређени проценат умањити (зависно од броја оних који су напустили колонизацију до 1948. године), ипак се добија претходна представа о обиму колонизације у појединим насељима као и у целој Покрајини. Претпоставимо да је у најбољем случају укупан број досељеника колониста из Црне Горе, сведен на бројно стање утврђено пописом од 15. марта 1948, као и то да тај број не садржи и Црногорце неколониисте бар у одабраним колониистичким насељима, онда се долази до разлике од 3.250, што у односу на првобитан обим колонизације чини 11%, за колико се може одмах смањити и укупан број домаћинства насељеника да би се добио реалнији број домаћинства насељеника, тј. оних који су могли да остану судећи по попису становника. То би било 4.500 домаћинства самих насељеника у марту 1948. са просечним бројем (већ израчунатим) 5,8 чланова домаћинства, тако да процењени укупан број насељеника Црногораца у одабраним местима износи највише 25.900 а у целој Војводини 26.800. Разлика као остатак до 30.500 пописаних Црногораца представља оне који нису обухваћени више или нису били уопште обухваћени колонизацијом у периоду 1945—1948. године.

По своме првобитном обиму колонизације Врбас, Ловћенац и Сивац (са 700—900 домаћинстава насељеника) спадају у прву групу најмасовније колонизације — насеља са више од 500 колониистичких домаћинстава у Војводини, од којих је вредно споменути Ранковићево (раније Банатски Карловац) као претежно србијанско колониистичко насеље — 531, затим Јабуку као претежно македонско насеље (694), Качарево као македонско-босанско насеље (694), Банатски Деспотовац (514) и Крајишник (Шупљаја 656.) као претежно босанска колониистичка насеља у Банату; даље Гајдобра (536), Младеново (Букин — 582) као претежно босанска насеља у Бачкој, па онда Ратково (Филипово — 646). Бачки Брестовац (557), Пригревица (819), Апатин (833), Чонопља (546), Станишић (987) као претежно хрватска колониистичка насеља, Парабућ (566) као претежно србијанско насеље и најпосле у Срему Рума (868), Нова Пазова (цца 500), Инђија (674). Подаци о броју домаћинстава у поменутиим насељима садрже све спољне колониисте (укључујући и оне из АП Војводине, нарочито у сремским насељима), без обзира на то да ли су се касније, после 1948. године, вратили у свој родни крај, односно да ли су напустили кућу и земљу коју су добили решењем о колонизацији до априла 1948. године.

Пре него што се пређе на испитивање супротног процеса напуштања колонизације од стране једног дела Црногораца насељеника у Војводини у периоду до априла 1948. године (као и у даљем периоду све до 1959. године), потребно је још упознати статистички изражене односе досељеничког и домородачког становништва, затим односе насељеника Црногораца и насељеника друге народности, односно колониста из других крајева, па односе Црногораца и припадника друге народности, посебно припадника националних мањина, и најпосле само порекло пресељених Црногораца, односно крај из којег су дошли. Све су то значајни односи које треба статистичким путем установити у истим одабраним насељима Бачке.

Досељеничко црногорско и домородачко становништво

Црногорци досељеници у појединим насељима Војводине могу се наћи у различитим комбинацијама са другим националним групама, посебно са Србима, Хрватима и са Мађарима као са деловима домородачког (аутохтоног) становништва.

Да би се могла добити прва представа о квантитативном односу досељеничког и домородачког становништва, поћи ће се од пописом утврђеног укупног броја домаћинстава одабраних насеља и од првобитног укупног броја колониистичких домаћинстава уопште, а посебно од већ познатог броја домаћинстава Црногораца насељеника до 1948, као што је видљиво у овом прегледу (табела 3).

У централној области Бачке (у одабраних 11 места) Црногорци као насељеници (колонисти) смењују добрим делом саме Немце попуњавајући празнину која је остала у становништву, кућама и земљишту после рата, а уједно се настањују у селима са више народности.

Према званичним подацима пописа становништва од 15 марта 1948. године, Црногорци имају апсолутну већину у Ловћенцу (86,6%), Бачком Добром Пољу (74,0%) и Крушчићу (59,3). Учешће Црногораца у укупном броју становника у овим местима се апсолутно и релативно смањује, тако да по другом попису од 31. марта 1953. године остаје већина у Ловћенцу — 80,5%, Бачком Добром Пољу — 68,4% и Крушчићу — 51,0% (још увек апсолутна већина). Релативну већину имају Црногорци у Савином Селу (32,6% 1948, односно 39,5% у 1953. години) и Врбасу (33,3 односно 31,8%), док су у другим местима слабије заступљени. Пре рата (1921. и 1931. године) Немци су били у апсолутној већини у свима наведеним местима (изузев у Фекетићу и Кули). Тако су у Ловћенцу Немци имали већину 94,6, односно 89,5%, Бачком Добром Пољу 97,2, односно 97,3%, Крушчићу 81,2, односно 80,6%, Савином Селу 76,9, односно 65,4%, Црвенки 89,6% итд. Насељавање Црногораца у овим местима има огроман популациони и национални значај који се огледа баш у коренитој измени структуре становништва у корист нових напредних елемената живља југословенских народности.

У односу на Србе, Хрвате као и у односу на Мађаре и на припаднике других националних мањина (Русине и Словаке), Црногорци колонисти имају одређени положај у посматраним местима. Свако место представља многа националну средину, само се поставља питање учествовања појединих националних група у животу одређеног места. Ако се занемари учешће припадника сасвим малобројне националне групе (до 1% у укупном броју становника места), добија се следећа подела посматраних места с обзиром на број и учешће националних група претежно доморадачког становништва, а у односу на удео Црногораца колониста: (Проценти учешћа из 1948. године).

I) Место са две народности — црногорске и српске, нпр. Бачко Добро Поље (74,0: 21,7%);

II) Места са три народности — црногорске, српске и мађарске, нпр. Ловћенац (86,6:5,6:4,3%) и Фекетић (22,8:6,4:68,9%), као и у комбинацији црногорске, српске и хрватске, нпр. Равно Село (26,1:66, 8:2,4%);

III) Места са четири народности у комбинацији црногорске, српске, хрватске и мађарске нпр. Сивац и Црвенка, или у комбинацији црногорске, српске, мађарске и русинске нпр. Крушчић;

IV) Места са пет народности (црногорске, српске, хрватске, мађарске и русинске) — Врбас, Змајево и Кула;

БРОЈНО СТАЊЕ ЦРНОГОРАЦА И ПРИПАДНИКА ДРУГИХ НАРОДНО
А У ПОРЕЂЕЊУ СА НАЦИОНАЛНОМ

0	1	2	3	4	
Одабрана места	година	Црногорци	Срби	Хрвати	
		%	Број	%	Број
1) Ловћенац	1948	86,6	4.159		270
	1953	80,5	3.552		330
	1921				
	1931				
2) Бачко Добро Поље	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
3) Крушчић	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
4) Савино Село	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
5) Врбас	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
6) Сивац	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
7) Равно Село	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
8) Црвенка	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
9) Фекетић	1948				
	1953				
	1921				
	1931				
10) Змајево	1948		993	51,0	2.408
	1953		921	56,7	2.598
	1921			15,8	724
	1931		1.409		
11) Кула	1948		1.446	36,8	3.938
	1953		1.593	32,0	3.750
	1921			27,9	3.724
	1931			27,9	4.064

ИЗВОРИ: општи попис становништва 1948, 1953 као и 1921 и 1931.

ТАБЕЛА 3

СТИ У ОДАБРАНИМ МЕСТИМА ВОЈВОДИНЕ 1948. И 1953. ГОДИНЕ,
СТРУКТУРОМ 1921. И 1931. ГОДИНЕ

5		6		7		8
Мађари		Русини		Словаци		Укупно
%	Број	%	Број	%	Број	
4,3	209					4.791
6,3	276					4.413
4,9	250					5.138
9,0	434					4.838
						3.759
						3.763
						3.671
						3.663
						2.791
						2.846
					2.561	3.153
					2.542	3.159
					332	5.084
					298	4.653
					2.929	3.810
					2.542	3.886
						14.837
						15.470
						12.535
						13.946
						11.029
						11.105
						10.495
						11.365
						4.046
						4.362
						4.328
						4.423
13,6	1.009					7.394
14,4	1.193					8.258
6,9	610					8.851
7,0	630					9.024
68,9	4.065					5.903
69,2	3.840					5.551
64,4	3.721					5.776
64,5	3.569					5.532
19,7	928					4.717
17,1						4.583
11,7	539					4.593
10,2	465					4.557
38,4	4.113					10.704
38,4	4.500					11.733
36,3	3.552			28,2	2.767	9.799
32,8	3.381			24,9	2.566	10.314

у) Места са шест народности (црногорске, српске, хрватске, мађарске, русинске и словачке), нпр. Савино село (32,6:21,2:4,6:14,3:11,7:6,5‰);

Тако изгледа нова национална структура становништва у црногорским колонијстичким местима.

Насељеници Црногорци и насељеници друге народности

Однос Црногораца колониста према колонистима из других крајева изражен је бројчано у следећем прегледу:

ТАБЕЛА 4

БРОЈНО СТАЊЕ ЦРНОГОРАЦА НАСЕЉЕНИКА И ДРУГИХ НАСЕЉЕНИКА У ОДАВРАНИМ ЦРНОГОРСКИМ КОЛОНИЈСТИЧКИМ МЕСТИМА ВОЈВОДИНЕ ПРЕ 1948. ГОД.

а) Чланови домаћинства

б) Број домаћинстава

		Насељеници из народне републике одн. области							
		Црне Горе	Србије (уже)	Хрватске	В и Х	Македоније	Космета	Укупно (1...6)	Насељеници из АП Војводине
		0	1	2	3	4	5	6	7
Укупно (11 места)	а)	29158	507	2412	3274	245	370	35966	520
	б)	5059	91	441	556	41	67	6255	121
1) Ловћенац	а)	4710	49	64	70	6	60	4954	15
	б)	844	9	11	14	1	12	891	2
2) Бачко Добро Поље	а)	2944	78	87	421	89	20	3639	—
	б)	461	13	15	69	16	4	578	—
3) Крушчић	а)	1704	36	23	32	5	122	1922	26
	б)	298	7	4	7	1	20	337	7
4) Савино Село	а)	1850	23	393	254	24	26	2570	44
	б)	325	5	77	40	4	5	456	9
5) Врбас	а)	5497	56	45	68	7	23	5696	128
	б)	908	8	10	10	1	5	942	28
6) Сивац	а)	4645	37	735	49	33	—	5499	150
	б)	771	6	128	9	5	—	919	37
7) Равно Село	а)	1185	39	82	568	35	9	1918	—
	б)	228	7	16	89	6	2	348	—
8) Црвенка	а)	2311	103	703	1075	46	23	4261	22
	б)	437	21	129	187	7	3	784	4
9) Фекетић	а)	1555	12	46	28	—	30	1671	8
	б)	313	1	9	5	—	6	334	3
10) Змајево	а)	1074	44	195	603	—	34	1950	50
	б)	193	9	36	108	—	6	352	13
11) Кула	а)	1683	30	39	106	—	23	1881	77
	б)	281	5	6	18	—	4	314	20

ИЗВОР: Регистри решења носилаца колонизације Главне комисије за насељавање бораца Војводине.

Црногорци колонисти и колонисти друге народности у свима наведеним местима стоје у пропорцији 81:19⁰/₀, што значи да је гро колониста у овим местима родом из Црне Горе и да Црногорци одређују стил живота нарочито у Ловћенцу, Крушчићу и Фекетићу. Поред колониста из Црне Горе, насељено је највише колониста из Босне и Херцеговине и Хрватске, а знатно мање из уже Србије, Космета и Македоније. Сви ови колонисти чине само 19⁰/₀ од укупног броја колонизираних домаћинстава (односно 19⁰/₀ од укупног броја чланова домаћинстава колониста у посматраним местима).

Порекло пресељених Црногораца

Да би се могло одговорити на питање одакле су и у којој мери дошли Црногорци у Војводину, требало је средити податке о појединим домаћинствима колониста из Црне Горе с обзиром на поједине срезове одакле су домаћинства пресељена у одабрана и остала места Војводине. За ову сврху узети су првобитни подаци колонизације (неочишћени од података о домаћинствима која су напустила колонизацију пре и после 1948. године), на основу којих су израчунати проценти учешћа (квоте) колониста из појединих срезова — крајева Црне Горе, а што се јасно види из табеле 5.

У укупној првобитној маси од 30.121 члана домаћинства колониста из Црне Горе (у свима колонистичким местима Војводине) највише учествују срезови — крајеви Никшић (21,2⁰/₀), па Шавник (14,0⁰/₀) и Цетиње (13,1⁰/₀), затим Титоград (8,0⁰/₀), Пљевља (8,5⁰/₀), Даниловград (7,3⁰/₀) и Бијело Поље (6,8), Колашин (5,9⁰/₀), Иванград (4,0⁰/₀) Бар (3,6⁰/₀) и Андријевица, Херцег-Нови и Котор (сваки са више од 2⁰/₀). То значи да је у Војводини насељено више хиљада из крајева Никшића (6.376), Шавника (4.228), Цетиња (3.938), Титограда (2.408), Даниловграда (2.200), Пљеваља (2.559), Бијелог Поља (2.063) итд.

Када се испитује порекло колонизираних Црногораца по појединим одабраним местима Бачке, добија се следећа слика о учествовању ранијих становника појединих срезова Црне Горе у укупном броју Црногораца колониста у овим местима:

— у Ловћенцу највише су заступљени колонисти из Цетиња и околине (3.623), па из Бара (1.012), а знатно мање из других крајева;

— у Бачком Добром Пољу настањени су колонисти Шавника;

— у Крушчићу насељени су углавном из Колашина;

— у Савином Селу учествују са скоро 2/3 из Иванграда и са 1/3 из Андријевице;

БРОЈНО СТАЊЕ ЦРНОГОРАЦА ДОСЕЉЕНИКА ПО ОДАБРАНИМ НАСЕ
ОДАКЛЕ СУ ДОШЛИ ОД

Насеља Војводине		Укупно из свих крајева Ц. Горе	Цегље	Андријевица	Никшић	Шавник
0		С	1	2	3	4
	%	100,0	13,1	2,4	21,2	14,0
С — Сва насеља (52)	а	30.121	3.938	738	6.376	4.228
	б	5.245	697	127	1.051	680
С ₂ Остала насеља (41)	а	963	133	24	315	70
	б	186	29	4	54	14
С ₁ Одабрана насеља (11)	а	29.158	3.805	714	6.061	4.168
	б	5.059	668	123	897	668
1 Ловћенац	а	4.710	3.623		28	
	б	844	632		5	
2 Бачко Добро Поље	а	2.944			14	
	б	461			2	
3 Крушчић	а	1.704			15	
	б	298			2	
	а	1.850				
	б	325				
	а	5.497				
	б	908				
	а	4.645				
	б	771				
	а	1.185	4			
	б	228	1			
8 Црвенка	а	2.311	17		158	
	б	437	2		30	
9 Фекетић	а	1.555	113		34	
	б	313	22		5	
	а	1.074	6		3	
	б	193	2		1	
11 Кула	а	1.683	22		359	1.194
	б	281	5		54	201

ИЗВОР: Регистри носилаца решења колонизације из Главне комисије за

Табела 5

ЉИМА АП ВОЈВОДИНЕ С ОБЗИРОМ НА СРЕЗ (КРАЈ) ЦРНЕ ГОРЕ
1945. ДО АПРИЛА 1948. Г.а) Број чланова домаћинстава
б) Број домаћинстава досељеника

Беране	Титоград	Данилов-град	Колашин	Херцеговини	Котор	Бијело Поље	Бар	Плевља	Остали
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
4,0	8,0	7,3	5,9	2,5	2,4	6,8	3,6	8,5	0,1
1.202	2.408	2.200	1.779	742	716	2.063	1.090	2.559	43
214	447	422	313	151	146	359	215	409	10
52	120	67	68	7	55	9	22	21	—
12	23	13	12	2	12	1	5	5	—
1.150	2.288	2.133	1.711	735	661	2.054	1.068	2.538	43
202	424	409	301	149	134	355	210	404	10
	10	22		8			1.012		7
	3	4		1			197		2
	1.173								
	225								
	8								
	1								
	14								
	2								
	1.050								
	187								
	7		17				42	6	36
	1		3				9	2	6

насељавање бораца АПВ.

- у Врбасу колонизирано је углавном из Никшића;
- у Сивцу имају веће учешће колонисти из Пљеваља (2.561) и из Бијелог Поља (2.036);
- у Равном Селу насељени су колонисти из Титограда и околине;
- у Црвенки је колонизирано претежним делом из Даниловграда;
- у Фекетићу учествују колонисти из Херцег-Новог (727); Котора (651), а знатно мање са Цетиња и из других крајева;
- у Змајеву највеће учешће имају колонисти из Титограда, а у Кули најбоље су заступљени колонисти из Шавника (1.194) и Никшића. И у свима одабраним местима највише учествују колонисти из Никшића, Шавника, Цетиња, Титограда, Даниловграда, Пљеваља и Бијелог Поља (са више од 2.000 лица).

*Повратак Црногораца колониста из Војводине
пре 1948. године*

Још у време колонизације коју спроводи Главна комисија за насељавање бораца у Војводини све до априла 1948. године (када је првобитно насељено 29.158 лица из Црне Горе, односно 5.059 домаћинстава у 11 одабраних бачких места), отпочиње и супротан процес напуштања колонизације од стране једног дела насељених колониста, што је установљено на основу следећих података: (табела 6).

Укупан број повратника Црногораца чини 14% од првобитног укупног броја досељених чланова домаћинстава, што представља само први оријентациони степен аклиматизације колониста горштака у равници. (Овај степен аклиматизације је још нижи, односно коефицијенат враћања у родни крај у виду мере напуштања колонизације је још виши када се узме у обзир број повратника после 1948. године, што се види у наредној табели). За прво време од две године, 719 домаћинстава са 4.025 чланова која су отишла из Војводине и вратила се у родни крај значи да се нису прилагодила новој средини. У знатно мањој мери напуштају Војводину колонисти из других крајева. Тако је 135 домаћинстава са 656 чланова колониста друге народности отишло у исто време из одабраних 11 места — највише из Савиног Села, Црвенке и Ловћенца.

Највише повратника има Цетиње и околина, Никшић и Фијело Поље (сваки срез са више од 100 домаћинстава), затим Титоград, па Даниловград (68), Шавник (56), Колашин (43), даље Бар, Иванград, Херцег-Нови и Котор (са више од 20 домаћинстава) и Андријевица (11), а најмање Жабљак са 2 домаћинства.

Ако се посматра повратак Црногораца по одабраним местима, вици се да је највише повратника било из Ловћенца, Куле и Змајева, где достиже 20⁰/о од првобитног укупног броја чланова домаћинстава. У релативном погледу знатно мање повратника имају Бачко Добро Поље, Савино Село и Врбас (са мање од 10¹/о).

ТАБЕЛА 6

БРОЈНО СТАЊЕ ЦРНОГОРАЦА ПОВРАТНИКА ИЗ ВОЈВОДИНЕ ДО 1948.

а) Чланова домаћинстава

б) Број домаћинстава

Места Војводине	Срезови Црне Горе		Укупно	Свега по-	Цетиње	Титоград	Остали срезови	
			досељено из Ц. Гор ^а	вратника до 1948.				
			1	2	3	4	5	
С — Одабрана места (11)		а)	29.158	4.025	905	377	2.743	
		б)	5.059	719	161	67	491	
1) Ловћенац		а)	4.710	955	829	3	123	Бар
		б)	844	178	150	1	27	
2) Бачко Добро Поље		а)	2.941	57 ^x			57	Шавник
		б)	461	10			10	
3) Крушчић		а)	1.704	244			239	Колашин
		б)	298	44			43	
4) Сачино Село		а)	1.850	163			163	Беране
		б)	325	33			33	Андријевица
5) Врбас		а)	5.497	475			475	Никшић
		б)	908	85			65	
6) Сивац		а)	4.645	683 ^x			683	Бијело Поље
		б)	771	113			113	Плевља
7) Равно Село		а)	1.185	196				
		б)	228	35				
8) Црвенка		а)	2.311	396			396	Даниловград
		б)	437	75			75	Никшић
9) Фекетић		а)	1.555	286			219	Херцеговини
		б)	313	55			45	Котор
10) Змајево		а)	1.074	182				
		б)	193	31				Шавник
11) Кула		а)	1.683	388				Никшић (Бар
		б)	281	60				Жабљак)

ИЗВОРИ: 1) Регистри носилаца решења колонизације за Црногорце

2) Спискови новог стања Главне комисије за насељавање бораца АП Војводине за све повратнике^x)

Домаћинства повратника нису обухваћена списковима новог стања које је закључила марта и априла 1948. године поменута Главна комисија: иако су ова домаћинства елиминисана из

ових спискова, ипак се могу лако утврдити по ознаци „вратили се у родни крај“ и „отишли“, тако да се првобитан укупан број досељених из Црне Горе од 29.158 чланова, односно 5.059 домаћинстава, коригује наниже и своди на 25.133 чланова, односно 4.340 домаћинстава која су у априлу 1948. године остала у посматраним насељима Војводине.

*Напуштање колонизације од стране Црногораца
после 1948. године*

Процес напуштања колонизације који је настао код једног дела Црногораца колониста у Војводини још пре 1948 године наставља се и после закључења спискова новог стања од стране саме Главне комисије, а по ревизији ових спискова коју врши имовинскоправна служба Извршног већа АП Војводине после 1948. године, као што показује следећи преглед:

ТАБЕЛА 7

БРОЈНО СТАЊЕ КОЛОНИСТА ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ И ДРУГИХ КРАЈЕВА
КОЈИ НАПУШТАЈУ КОЛОНИЗАЦИЈУ У ВОЈВОДИНИ ПОСЛЕ 1948.
ГОДИНЕ

		а) Чланова домаћинстава б) Број домаћинстава									
Одабрана места	Укупно-по- вратника (1948—59)	1948	1949	1950	1951	1952	1953	54	55-59		
Укупно (11 места)											
	а)	4.363	18	724	102	153	2.777	319	193	77	
	б)	837	5	131	23	36	537	54	32	19	
1) Ловћенац	а)	977		10	11	2	853	7	88	6	
	б)	186		1	2	1	165	1	14	2	
2) Бачко Д. Поље	а)	511		9		13	438	44	7		
	б)	81		1		3	70	6	1		
3) Крушчић	а)	337		11		6	234	45	22		
	б)	88		2		1	52	7	3		
4) Савино Село	а)	191				11	138	31			
	б)	35				2	25	6			
5) Врбас	а)	506					79	29			
	б)	94					21	5			
6) Сивац	а)	419					116	121			
	б)	74					23	20			
7) Равно Село	а)	176					7	8		22	
	б)	38					2	1		6	
8) Црвенка	а)	621					544	20	22	8	
	б)	128					109	3	6	3	
9) Фекетић	а)	189					166		5	7	
	б)	46					37		1	2	
10) Змајево	а)	194			4	105		7	9	4	
	б)	45			2	25		3	2	1	
11) Кула	а)	242			2	10	202	7	10	11	
	б)	42			1	3	33	2	1	2	

ИЗВОР: Спискови новог стања ревидирани у Имовинскоправном одељењу Секретаријата за финансије Извршног већа АП Војводине (после 1948. по годинама када су донета решења)

Како је овим подацима обухваћен знатно мањи део повратника из других крајева (а не само из Црне Горе), то је потребно овај део проценити и излучити из укупне масе од 4.363 члана домаћинства повратника, тако да се добије око 4.000 чланова домаћинства из Црне Горе који су напустили колонизацију после 1948. године, што представља нових 14% од укупног броја првобитно колонизираних домаћинства пре 1948. године. Интeресантна је појава да је у истој мери смањен обим првобитне колонизације још пре априла 1948. године.

Напуштање колонизације утврђено са 14% од укупног првобитног броја колонизираних Црногораца, односно са 16% од броја колониста у априлу 1948. године, представља главни фактор умањења грубо одређеног степена прилагођавања Црногораца новој средини. Овоме треба додати и други фактор напуштања колонизације од стране појединих чланова домаћинства, тако да се не умањује сам број домаћинства колониста: настаје нов процес смањења самог броја чланова у колонизираним домаћинствима одласком обично 1—2 члана у друга непољопривредна занимања, што осветљавају подаци у следећем пергледу:

ТАБЕЛА 8

БРОЈНО СТАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ЧЛАНОВА ДОМАЋИНСТАВА КОЛОНИСТА У ОДАБРАНИМ ЦРНОГОРСКИМ КОЛОНИСТИЧКИМ МЕСТИМА КОЈИ НАПУШТАЈУ КОЛОНИЗАЦИЈУ И ОДЛАЗЕ У ДРУГА ЗАНИМАЊА ПОСЛЕ 1948. ГОДИНЕ

Одабрана места	Укупно 1948—59	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1959	55-59
Укупно (1—11)	801	11	37	26	14	72	30	65	180	366
1) Ловћенац	94				1	23	2	5	24	39
2) Бачко Добро Поље	160					12	6	26	37	64
3) Крушчић	32							9	1	12
4) Савино Село	36							11	3	11
5) Ербас	166							1	47	93
6) Сивац	121							1	39	44
7) Равно Село	49								6	37
8) Црвенка	50								7	21
9) Фекетић	13								3	5
10) Змајево	30									22
11) Кула	50			7		12			13	18

ИЗБОР: Спискови новог стања Имовинскоправног одељења Извршног већа АПВ (по годинама у којима су дата решења)

Укупно 800 чланова из 500 домаћинства који напуштају колонизацију представљају нова 3% умањења обима колонизације из 1948. године.

*Поновно насељавање Црногораца
после 1948. године*

Упоредо са већ утврђеним процесом напуштања колонизације од стране одређеног дела Црногораца колониста, настаје такође процес поновног насељавања веома малог броја домаћинстава која су напустила колонизацију али се враћају у Војводину после 1948. године. Истовремено настаје и процес преколонијације који треба посебно пратити поред процеса поновне колонизације. Оба процеса се одвијају у незнатном обиму који је фиксиран на основу следећих података:

ТАБЕЛА 9

БРОЈНО СТАЊЕ ПОНОВО КОЛОНИЗИРАНИХ И ПРЕКОЛОНИЗИРАНИХ У ОДАБРАНИМ ПРЕТЕЖНО ЦРНОГОРСКИМ КОЛОНИСТИЧКИМ МЕСТИМА У ВОЈВОДИНИ ПОСЛЕ 1948. ГОДИНЕ (ДО 1959)

а) Чланова домаћинстава

б) Број домаћинстава

Одабрана места	Поново колонизирани		Преколонијирани
	а)	б)	
Укупно (11 места)	а) 143	б) 30	76
1) Ловћенац	а) 43	б) 7	
2) Бачко Добро Поље	а) 5	б) 1	
3) Крушчић	а) 9	б) 4	
4) Савино Село	а) 11	б) 1	
5) Врбас	а) 26	б) 8	
6) Сивац	а) 16	б) 2	
7) Равно Село	а) 17	б) 3	6
8) Црвенка	а) 10	б) 3	10
9) Фекетић	а) 6	б) 1	22
10—11) Змајево — Кула	—	—	4

ИЗВОР: Спискови новог стања Имовинскоправног одељења АПВ

Без обзира на веома мали интензитет и ефекат овог процеса поновне колонијације, као и процеса преколонијације, правилно је евидентирати сваки процес од самог његовог настајања, када је он још у стању рађања »in stato nascendi«.

*Новоколонизирана домаћинства
после 1948. године*

Укупан број новоколонизираних домаћинства у одабраним местима Бачке после 1948. године у односу на укупан првобитан број колонизираних до априла 1948. године не износи ни 1% да би могао утицати на даљи процес насељавања Црногораца у Војводини, што се види из следећег прегледа:

ТАБЕЛА 10

БРОЈНО СТАЊЕ ДОМАЋИНСТАВА КОЛОНИСТА ДО 1948. И НОВОКОЛОНИЗИРАНИХ ДОМАЋИНСТАВА ПОСЛЕ 1948. ГОДИНЕ У ОДАБРАНИМ ЦРНОГОРСКИМ КОЛОНИСТИЧКИМ МЕСТИМА ВОЈВОДИНЕ

Одабрана места	1948. III—IV	
Укупно (11 места)	6.927	32
1) Ловћенац	925	2
2) Бачко Добро Поље	616	2
3) Крушчић	371	
4) Савино Село	468	2
5) Врбас	1.077	3
6) Сивац	1.063	10
7) Равно Село	505	4
8) Црвенка	823	3
9) Фекетић	347	
10) Змајево	390	3
11) Кула	342	3

ИЗВОРИ: Спискови новог стања Главне комисије за насељавање бораца Војводине и Имовинскоправног одељења Извршног већа АПВ

Подаци о укупном броју колонизираних домаћинства у марту-априлу 1948. године су дефинитивни резултати колонизације по закљученим списковима тадашње Главне комисије, те нису у прегледу исправљени и умањени за број касније евидентираних домаћинства која су напустила колонизацију. Ови подаци садрже такође и домаћинства колониста из других крајева у тим местима (која су заступљена са цца 20%), али могу послужити за осветљавање процеса насељавања нових домаћинства после 1948. године који се одвија у незнатној размери нарочито у поређењу са процесом напуштања колонизације. Тек процеси разврнућа заједнице путем деобе куће и земљишта који су учестани после 1956. године утичу на повећање броја домаћинства колониста.

ЗАКЉУЧАК

На основу демографско-статистичке анализе процеса насељавања Црногораца у Војводини пре и после 1948. године долази се до општег закључка да су Црногорци као досељеници прилагођени новој средини са око 70% од првобитног укупног броја колониста до априла 1948. године (37.425) и касније 30.121 лица у свима насељима, односно 29.158 чланова домаћинстава у одабраних 11 места) и да је до смањења првобитног обима колонизације (за 30%) дошло услед напуштања колонизације пре и после 1948 (до 1959) у износу од 14% до 1948. године и у износу од 14% после 1948. године од стране самих домаћинстава, као и у износу од 3% од стране појединих чланова домаћинстава (поновна и нова колонизација после 1948. године не даје још цели 1%) Популациони ефекат ове колонизације може се сагледати тек када се резултат колонизације повеже и проучи у вези са природним прираштајем чланова коначно настањених домаћинстава (што представља посебан предмет студије у другом статистичком прилогу).

Према томе, првобитан податак о укупном броју насељених Црногораца у Војводини (37.425 лица пре 1948. године), ни каснији податак (30.121 чланова колонистичких домаћинстава у априлу 1948. године), не одговарају стварном бројном стању коначно колонизираних лица, јер се првобитан обим колонизације Црногораца умањује за око 9.000 лица која су напустила колонизацију. Отуда смањење броја Црногораца у већини посматраних места по попису од 1953 (у односу на 1948. годину). Али и поред овог знатног опадања броја Црногораца колониста, остаје повољно измењена национална структура становништва у црногорским колонистичким местима са условима стварања боље биолошке структуре (што ће се показати у другом статистичком прилогу).

Наша званична статистика констатује у периоду између два пописа да у Војводини има 1953. године 247.600 лица рођених изван Војводине а живе у овој Покрајини, што је за 2.100 лица мање неголи у 1948. години. У једној демографској студији тврди се да је један део старијих спољних колониста напустио Војводину после 1948. године и да се вратио у свој родни крај обично после 2—4 године због тога што се није могао прилагодити новој средини, али се не цитира ни приближан број ових повратника. Уколико је већи интерес да се одреди број домаћинстава повратника црногорске народности који у периоду између два пописа износи око 4.000. Остаје чињеница да је Војводина у том периоду (1948—1953) први пут у својој историји емиграционо (а не имиграционо) подручје не због поменутог статистички утврђеног мањка од 2.100 лица рођених у Војводини већ због знатно већег броја повратника колониста, нарочито због знатно већег напуштања колонизације од стране Црногораца, што све заоштрава сам проблем адаптације колониста новој средини. Међутим, остаје такође прогресивна тежња прилагођавања већег дела колониста који

је стварно и стално остао на војвођанској земљи. Зато је и од историјског интереса пратити и проучавати адаптацију Црногораца колоњиста који су већим делом дошли и са виших планина да у војвођанској равници развију своју производну снагу, тако да у погледу производности рада и нивоа живота достигну и претигну само аутохтоно становништво Војводине.

УПОТРЕБЉЕНА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ЛИТЕРАТУРА

- 1) Проучавање насељавања Војводине — Др Миленко Филиповић. Посебно издање Матице српске, Нови Сад, 1958.
- 2) Годишњи извјештај Матице српске о раду у 1959. као и у 1958. години.
- 3) Војводина — Нови срезови и општине, издање „Дневника“, Нови Сад 1956 на стр. 31. првобитни подаци о колонизацији.
- 4) Дефинитивни резултати пописа становништва од 15. марта 1948 Књиге I, VI и IX.
- 5) Регистри носилаца решења колонизације из Главне комисије за насељавање бораца Војводине, до априла 1948.
- 6) Дефинитивни резултати пописа становништва (по народности и општинама) од 31. јануара 1921 — Завода за статистику АПВ;
- 7) Становништво по вероисповести и матерњем језику по попису од 31. III 1931. Србија са Војводином и Косово-Метохијом, Државни статистички уред, Београд, 1945.
- 8) Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. Општа државна статистика, Књига I, Београд 1937.
- 9) Национални састав становништва по општинама — Завод за статистику АПВ (од 15. марта 1948) као и резултати пописа становништва од 1953.
- 10) Спискови новог стања Главне комисије за насељавање бораца АПВ (за све колонисте и повратнике), као и спискови новог стања ревидирач у Имовинскоправном одељењу Секретаријата за финансије ИВ АПВ (од априла 1948. до 1959).
- 11) Становништво као чиниоци привредног развоја — Др Милош Мацура, Београд, 1959. (на стр. 56 — фуснота).

RESUMÉ DE L'ARTICLE DE S. STOJKOVIĆ

LA COLONISATION DES MONTÉNÉGRINS À VOJVODINA

A la base d'une analyse démographique et statistique du procès de colonisation des Monténégrins à Vojvodina avant et après 1948 on arrive à une conclusion générale; que les immigrants monténégrins qui sont arrivés après le mois d'avril de 1948 se sont adaptés à ce nouveau milieu 70%; que la diminution de la colonisation primordiale pour 30% est causée par l'abandon de la colonisation avant et après 1948 (14% jusqu'à 1948 et 13% après 1948) de la part des familles complètes et 3% de la part des membres particuliers des familles. L'effet de population ne peut être considéré avant que le résultat de colonisation ne soit pas lié et étudié par rapport à l'augmentation naturelle des membres des ménages définitivement installés.

Par conséquence la donnée primordiale sur le nombre totale des Monténégrins immigrés à Vojvodina (37.425 personnes avant 1948) ni la donnée ultérieure (30.121 membres des ménages colons en avril 1948) ne sont pas conformes à l'état numéral réel des personnes définitivement domiciliées parce que le nombre primordial de la colonisation des Monténégrins est diminué pour 9000 personnes qui ont abandonné la colonisation. C'est la raison d'une diminution des Monténégrins dans la plupart des villages considérés d'après le dénombrement de 1953. Malgré cette diminution considérable des colons monténégrins la structure nationale de la population dans les régions colonisées par les Monténégrins reste favorablement changée avec les conditions pour la création d'une meilleure structure biologique.

Notre statistique officielle constate au période entre deux dénombrements que Vojvodina a en 1953 un nombre de 247.600 personnes nées hors de Vojvodina et qui vivent dans cette région, ce qui est pour 2.100 moins qu'en 1948. Dans une étude démographique on soutient qu'une partie de plus anciens immigrés extérieurs a abandonné Vojvodina après 1948 pour revenir dans son pays natale d'habitude 2—4 ans après parce qu'elle ne pouvait pas s'adapter dans ce nouveau milieu. L'intérêt en est plus grand à déterminer le nombre des ménages de nationalité monténégrine rapatriés qui s'élève au période entre deux dénombrements jusqu'à 4.000.

C'est un fait que Vojvodina dans la période (1948—1953) devient pour la première fois dans son histoire une région d'émigration (et non d'immigration). La raison n'en est pas dans la diminution constatée par la statistique des 2,100 personnes nées en Vojvodina mais dans un plus grand nombre des immigrés rapatriés, spécialement dans un abandon beaucoup plus grand de la colonisation de la part des Monténégrins, ce que aggrave le problème même de l'adaptation des colons dans un nouveau milieu. Cependant, il reste toujours cette tendance progressive d'adaptation d'un plus grand nombre de colons qui restent réellement et pour toujours sur le territoire de Vojvodina. C'est pour ça qu'il est d'un intérêt historique qu'on suive et étudie l'adaptation des colons monténégrins dont la plupart est arrivée des hautes montagnes pour développer dans cette pleine de Vojvodina sa force productrice et pour atteindre et devancer en ce qui concerne le travail productif et le niveau de vie même la population autochtone de Vojvodina.
